

Derleme Makale

Makale Geliş Tarihi: 29.01.2022
Makale Kabul Tarihi: 01.03.2022

ZİHİNSEL (MENTAL) MUHASEBE VE BİR LİTERATÜR TARAMASI

MENTAL ACCOUNTING AND A LITERATURE REVIEW

Osman Nuri ŞAHİN

ÖZ

1979'a kadar süregelen finans işlemlerinde geleneksel finans teorileri dikkate alınmıştır ve bu teorilerde insan kararlarının rasyonelliğine yer verilmiştir. Davranışsal finans teorisinin ortaya atılmasıyla, bu teorinin içinde barındırdığı etmenler de araştırma konusu haline gelmiştir. Bunlar; çeşitli anomaliler, bilişsel önyargılar gibi tamamen insanların ne tarz tutum sergilediğine dayanan birey kararlarını kapsamaktadır. Bu bilişsel önyargıların başında bu araştırmanın da konusu olan zihinsel muhasebe gelmektedir. Davranışsal finansla iç içe denilebilecek olan zihinsel muhasebe kavramı, bireylerin karar verme aşamasında gösterdikleri rasyonel davranışların dışında kalan bilişsel, duygusal, sosyolojik, psikolojik vb. davranışların nedenlerini detaylı ve bilimsel olarak açıklamaya odaklanmaktadır. İnsanlığın tarihsel süreci içerisinde geleneksel finans bakış açıları çok ön planda olmuştur. Son dönemlerde ise bireyin davranışları üzerine yoğunlaşılmasının önemi anlaşılabilir olarak bu faktöre yönelik çalışmalar yapılmaya başlamış ve önemli bulgulara ulaşılmıştır. Davranışsal finans kapsamında çok önemli bir rolü olan zihinsel muhasebe de çalışmalarda kendine yer bulmaktadır.

Bu çalışmada zihinsel muhasebe öncelikle kavramsal olarak ele alınmış ve önemi irdelenmiştir. Daha sonra ise literatür taraması ile zihinsel muhasebe üzerine yapılan çalışmalar araştırılarak incelenmiş ve yorumlanmıştır. Zihinsel muhasebenin literatürde farklı gruplar üzerine ve farklı açılardan çalışmalar bulunduğu anlaşılmıştır. Uluslararası literatürde konu üzerine çok çeşitli çalışmalar olduğu göze çarpmaktadır. Zihinsel muhasebe davranışsal finans kapsamında üzerinde durulması gereken önemli konulardan biri olmasına rağmen Türkçe literatürde bu konuyla ilgili akademik çalışmaların sınırlı sayıda olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Zihinsel Muhasebe, Davranışsal Finans, Muhasebe, Finans

JEL Kodları: M40, G00, C92

ABSTRACT

Traditional finance theories were taken into account in the financial transactions that lasted until 1979, and the rationality of human decisions was included in these theories. With the introduction of the behavioral finance theory, the factors included in this theory have also become a research topic. These; include individual decisions based entirely on what kind of attitude people exhibit, such as various anomalies, cognitive biases. Mental accounting, which is also the subject of this research, comes at the beginning of these cognitive biases. The concept of mental accounting, which can be called intertwined with behavioral finance, includes cognitive, emotional,

sociological, psychological, etc. It focuses on explaining the causes of behavior in detail and scientifically. In the historical process of humanity, traditional finance perspectives have been at the forefront. Recently, the importance of concentrating on the behavior of the individual has been understood and studies have begun on this factor, and important findings have been reached. Mental accounting, which has a very important role in behavioral finance, also finds its place in studies.

In this study, mental accounting was first discussed conceptually and its importance was examined. Then, the literature review and studies on mental accounting were investigated, examined, and interpreted. It has been understood that mental accounting has studies on different groups and from different perspectives in the literature. There is a wide variety of studies on the subject in the international literature. Although mental accounting is one of the important issues that should be emphasized within the scope of behavioral finance, it has been seen that there are a limited number of academic studies on this subject in the Turkish literature.

Keywords: *Mental Accounting, Behavioral Finance, Accounting, Finance*

JEL Codes: *M40, G00, C92..*

1.GİRİŞ

Tüketiciler karar alma sürecinde içinde buldukları şartları, riskleri ve ürün fiyatını göz önünde tutarak karar almaya çalışmaktadırlar. Tüketicilerin kazanç ve kayıp durumlarından ne şekilde etkilendiklerini açıklamaya çalışırken kaybettiklerinde yaşadıkları üzüntünün, kazandıklarında yaşadıkları mutluluktan daha fazla olduğu görülmektedir. Bununla birlikte kişiler sunulan seçenekleri değerlendirdiklerinde zihinsel (mental) muhasebe yapmaktadırlar (Benartzi ve Thaler, 1993; Tversky ve Kahneman, 1992).

Zihinsel muhasebe, yatırımların farklı hesaplara ayrılması ve bu ayrı hesapların tek tek düşünülmesinin temelini oluşturmaktadır. Bu sebeple zihinsel bir hesapta kaynak nokta bulunan konumun kayıp ya da kazanç gibi görülmesini belirlemektedir. Böylece yapılan her yatırım için farklı davranış gösterilir ve etkileşim görmemezlikten gelinmektedir. Bu zihinsel süreçle birlikte yatırımcıların malları farklı yollarla negatif etkilenmeler yaşayabilmektedir. Başta zihinsel muhasebe, psikolojik ön yargıların oluşmasındaki yatkınlığı aktifleştirir. Kaybedilen malın zihinsel hesabını kapatır ve pişmanlık yaşamasını tetiklemektedir (Nofsinger, 2010, s.60).

Bireylerin beyinlerinde oluşturduğu bilişsel ve duyuşsal davranış hali olarak bilinen zihinsel muhasebede ekonomik durumların değerlendirilmesinin yapılması öncesinde kodlaması yapılan veriler ile yapılabilmektedir. Mental muhasebe sürecinin bilinmesi, beyinde oluşturulan karar ve kuralların süreçlerinin çözümlenmesiyle rasyonel kararların alınmasına yardımcı olmaktadır. Finansal işlemler ve bu işlemlerin sonucu verilen kararların beyinde bir kategoriye konulması ile algılanan kararların daha rasyonel ve mantıklı alınmasına neden olmaktadır. Mental muhasebeyi anlamak, doğru olarak bilinen yanlışların meydana çıkmasına yardım etmektedir (Atik, Yılmaz ve Köse, 2018, s.717).

Bu çalışmada davranışsal finans ile birlikte gündeme gelen zihinsel muhasebe öncelikle kavramsal olarak incelenecek daha sonra ise literatürde bu konuya ilişkin çalışmalar irdelenecektir.

1. ZİHİNSEL MUHASEBE

Davranışsal finansın ana anahtarlarından biri olan “Zihinsel Muhasebe” kavramını ilk defa Nobel Ekonomi ödüllü iktisatçı Richard Thaler ortaya atmıştır. Thaler aynı zamanda davranışsal ekonomi ile ilgili yaptığı çalışmalarla da bilinen bir isimdir. Thaler'e göre insanlar değeri mutlak terimlerden ziyade göreceli olarak düşünmektedir. 1979'da Thaler'ın öne sürdüğü davranışsal finans, insan kararlarının tamamen rasyonel olmadığı ve bu kararlar alınırken belirli sosyolojik, psikolojik durumların da olduğu görüşüyle çıkagelmiştir. “Mental

Accounting and Consumer Choice”(1985) ve “Mental Accounting Matters”(1999) adlı Thaler’e ait bu makaleler zihinsel muhasebe üzerine yapılmış en bilindik çalışmalardır. Thaler’in zihinsel muhasebe tanımı şu şekildedir; “insanların varlıklarını çok sayıda değiştirilmesi mümkün olmayan mental hesaplara gruplayarak ekonomik sonuçları kodlama, sınıflandırma ve değerlendirme eğiliminde olmaları” şeklindedir (Thaler, 1980, s.44). Thaler “Beklenti Teorisi’ndeki değer fonksiyonunu kullanarak kazanç ve kayıpların zihinsel kodlaması üzerinde yoğun olarak araştırmalar yapmıştır.” Bu süreç zihinsel muhasebe olarak adlandırılmaktadır. Ev halkının ve kişilerin ekonomik hareketlerini takip etmek, değerlendirmek ve organize etmek amacıyla kullanılan zihinsel bir süreci ifade etmektedir (Ulusan Polat ve Polat, 2019, s. 18) Zihinsel muhasebe, bireyin parasını kaynağına veya amaçlanan kullanım yeri gibi faktörlere göre farklı değerlendirme eğilimidir. Diğer bir deyişle zihinsel muhasebe, bireylerin finansal faaliyetleri düzenlemek, değerlendirmek ve takip etmek için kullandıkları bilişsel işlemler dizisidir. Zihinsel muhasebe, kişilerin mallarını farklı zihinsel hesaplar olarak ayırmaktadır ve birbiri arasında değiştirilebilir kılmaktadır ve ilişim etkilerine önem vermemektedir (Atik, Yılmaz, Köse, 2018, s.717).

Zihinsel (mental) muhasebe, kişilerin ekonomik etkinliklerini değerlendirmek için kullanılan duyuşsal ve bilişsel işlemlerin tümüdür. Bireyler kendi zihinleriyle karar verme süreçlerini kategorize etmektedir. Aldıkları karar sonucunda kişilerin rasyonel karar verdikleri düşünülse de kararların bazıları zihinde oluşturulan kategorilerin nedeniyle yanlış sonuçlar doğurabilmektedir. Mental muhasebe, bireylerin para kaynaklarını ve paralarını, hesaplarının kullanılma amaçlarını, diğer kişisel kıstaslara dayandırarak farklı hesaplara bölme durumudur. Bu kuram, bireylerin tüketimlerinin ve farklı davranışlarının genellikle mantıklı olmadığını ve zarar veren etkilere sahip olduğunu savunmaktadır (www.finansprogram.com).

Zihinsel muhasebe, bir durumun değerlendirilebilmesi ve durumun bireylerin beyinlerinde algılanma şekline göre zihninde yarattığı değişik şekillere sokarak, şekillerin eşlenmesi neticesinde karar alma durumudur (Atik, Yılmaz ve Köse, 2018, s.717). Zihinsel muhasebe; insanların paralarına kendilerince değer biçmesine, kendi zihinlerinde ellerindeki mevcut parayı farklı durumlara göre ayırmasına denilmektedir.

Zihinsel muhasebe, bireylerin finansal kararlar alırken kullandıkları bilişsel ve duygusal işlemlere verilen addır. İnsan zihni kendi içinde algılayış biçimine göre farklı olacak biçimde finansal kararlar hakkındaki davranışları, zihinsel muhasebenin olayı kategorileştirme durumuna verilecek bir örnektir. Zihinsel muhasebede söz konusu olduğunda insanlar yanlış kararlara düşebilmektedir ve bunun da temelinde insan kararlarının rasyonelliğini etkileyen

aynı zamanda davranışsal finansın da ana konularından olan sosyolojik, psikolojik, bilişsel önyargılar gibi konular yer almaktadır (Atık, Yılmaz ve Köşe, 2018).

Zihinsel muhasebede göze çarpan olaylardan ekonomik ihlaller, bireylerin kendi ekonomik davranışlarını rasyonel olmaksızın nasıl ihlal ettiklerine ilişkin durumları kapsamaktadır. Bu durumlardan bahsetmek gerekirse; beklenmeyen bir paranın gelmesi, insanın kendince zihninde kurduğu emniyet marjı vb. durumları bireyleri karar verme aşamasında rasyonellikten uzaklaştırmaktadır. (Vedantam, 2007)

Zihinsel muhasebede, kişilerin mantık çerçevesinde kararlarını verdiklerini kabul etmektedir. Ama kararların rasyonelliğine etki eden bilişsel, duyuşsal ve sosyal ön yargılar, kişilerin rasyonel olmayan davranışlarda bulunmasına neden olmaktadır. Mental muhasebede kişilerin kararlarını almada gösterdiği davranışlarındaki bilişsel ve duyuşsal ön yargıları ve sapmaları sistemli olarak inceleyen bilimsel bir kavramdır. Mental muhasebede beyinde oluşturulan kategoriler sınırlandırılarak planlamasını yapan ve izleyen kavram olarak ifade edilmektedir (Heath ve Soll, 1996; Prelec ve Loewenstein, 1998).

Zihinsel muhasebenin alternatiflerin algılanması, etiketleme ve değerlendirme sıklığı olmak üzere üç temel ögesi bulunmaktadır (Atık, Yılmaz, & Köse, 2018, s. 718-719);

- Alternatiflerin Algılanması: Her bir alternatife ait sonucun birey veya yatırımcı tarafından nasıl algılandığı, nasıl tecrübe edildiği ve kararın nasıl değerlendirildiğidir.
- Etiketleme: İkinci bileşen, fon kaynak ve kullanımlarının insan zihninde nasıl etiketlendiği ile ilgilidir. Etiketleme işlemi bireyin her finansal faaliyeti ayrı bir zihinsel hesapta tutması ve faaliyetleri zihnindeki belirli kategorilere aktarılması işlemidir.
- Değerleme Sıklığı: Zihinsel muhasebenin üçüncü bileşeni zihinsel hesapların değerlendirilme sıklığıdır. Zihinsel hesaplar günlük, haftalık, aylık vb. olarak kategorize edilerek dar ve geniş bir açıyla tanımlanmaktadır.

Pek çok insan mental muhasebeden yararlanır ancak düşüncelerinin gerçek hayatta mantıklı olmadığını göremeyebilir. Örnek verilecek olursa; “insanlar önemli bir kredi kartı borcuna sahipken, çoğu zaman bir tatil veya yeni bir ev için ayrılmış özel bir fonu vardır. Özel fondaki para, borç geri ödemesindeki fonların yön değiştirerek faiz ödemelerini arttırdığı ve kişinin net değerini düşürmesine rağmen, aynı kişinin borcunu ödemek için kullandığı paradan farklı olarak muamele görüyor. Basitçe söylemek gerekirse, yılda %20 oranında faiz tahsil edilen kredi kartı borcu dururken bir kavanozda tasarruf yapmak mantıksızdır ve zararlıdır (www.finansprogram.com).

Kişilerin ekonomi ilkelerini ihlal etmeleriyle birlikte önem kazanması zihinsel muhasebe için önemlidir. Bu ihlaller çeşitli biçimlerde gerçekleşmektedir. Varlıkları kaynaklarına göre

sınıflandırma biçimi, kendi algısında oluşturmuş olduğu emniyet payı, beklenmeyen bir paranın gelmesi gibi çeşitli haller kişinin rasyonel kararlar almasını etkileyebilmektedir (Vedantam, 2007, s.1- 2).

Zihinsel muhasebe yatırımcıların farklı işlemlerini farklı hesaplar altında muhasebeleştirilmesi nedeniyle portföy anlayışının zayıflamasına, yatırımcıların zamanlama ve çeşitlendirme gibi hususlarda yanlış kararlar almasına yol açmaktadır. Gerek günlük hayatta gerekse finansal piyasalarda yatırımcı davranışlarında rasyonaliteden uzaklaşmaya sebep olan zihinsel muhasebe birçok konuda ya zararlar vermekte ya da verimlilikten uzaklaşılmasına neden olmaktadır (Müjdet, 2007, s. 52).

İnsanlara onların beklemediği bir para gelmesi durumunda, insanların bu parayı harcama hususundaki eğilimleri dikkat etmeksizin ve düşünmeksizin karar verme yönündedir. Emniyet marjı kavramı ise; bireylerin mecburi harcamalar için biriktirdikleri ya da kenara koydukları paraları başka bir şeyde ya da riskli bir olayda kullanmaktan çekindikleri gözlemlenmiştir.

Sonuç olarak insanlara gelen para nerden ve ne şekilde gelirse gelsin sonucunda aynı para olduğundan önce durup bir nefeslenmek gerekir. İnsanlar paraların geliş durumu ya da kayıp kazanç olguları konusunda kendi beyinlerinde kodladıkları şekliyle hareket etmektedir. Bunun sonucunda ise kendilerince doğru sandıkları yanlış davranışlar sergilemektedir. Bu bağlamda bu yanlış davranışlardan kaçınmak ve insanın karar verme mekanizmasının çalışma şeklinin, bireyleri nasıl etkilediğini görmek için zihinsel muhasebenin önemi ve anlamı dikkat edilmesi gereken bir husustur.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Davranışsal finans teorisinin de geliştiricisi olan Thaler (1985), araştırmasında 3 farklı alanda yeni kavramlar geliştirmiştir. Bunlar; kazanç ve kaybı kodlamak, satın almaları değerlendirme ve bütçe kurallarıdır. Yatırımcıların karar konusundaki belirsizlik durumunda, bir önceki kayıp ya da kazançlarını temel alarak ve yorumlayarak yol izlediklerini görmüştür. Değindiği bu üç kavram ile bu konunun daha fazla araştırma konusu olması gerektiğinden bahsetmiş ve buldukları sonuçların da yetersizliğine dayanarak bu zihinsel muhasebe ile ona ilişkin üç kavramın, üzerine daha fazla araştırma yapılmasına olanak sağlamış ve gelecek araştırmacılar ve araştırmalar için öncülük etmiştir.

Kahneman ve Tversky (1979), yaptıkları çalışmada kazanç ve kayıp konusunun insan kararları üzerindeki etkisini ölçmek için çeşitli sorular sorarak deneyler yapmıştır. Kazanç ve kayıp terimlerini yer değiştirerek aynı soruyu sorduklarında insanların farklı cevaplar verdikleri kanısına veren araştırmacılar, kazanç konusunda alternatifler doğrultusunda değere bakmadan

yüksek ihtimal dâhilinde olan alternatifi seçerken, kayıp konusunda bu duruma ters olarak risk almaktan çekinmedikleri görülmüştür.

Grinblatt ve Han (2005) ise; Kahneman ve Tversky'nin (1979) seçim teorisini, yani diğer adıyla "beklenti teorisi"ni ve Thaler'ın (1980) zihinsel muhasebe çalışmasını birleştirerek bir çalışma ortaya koymuşlardır. Bu iki teoriyi kullanarak yeni bir teori geliştiren Grinblatt ve Han (2005), geliştirdikleri bu modele momentum anomalisi adını vermişlerdir. Geliştirdikleri modelde, rasyonel olarak davranan arbitrajcuların hisse senetlerinin denge fiyatları üzerindeki sermaye kazançlarını eylemediklerinden bahsetmişlerdir. Farklı davranış modellerine de dikkat çeken bu iki araştırmacı, gelecek araştırmalar ve araştırmacılar için de öncü olmayı başarmıştır.

Eric, Edward ve Schaedewald (1994) çalışmalarında 131 MBA öğrencisinden oluşan 4 deneyin sonuçlarına yer vermiştir. Ayrıca borç kullanımını etkileyen önemli bir faktörü inceleyerek tüketici davranışı literatürüne de katkıda bulunulmuştur.

Henderson ve Peterson (1992) çalışmalarında zihinsel muhasebenin altında yatan süreçlerden, alınan kararların sonuçlarına odaklanarak zihinsel muhasebenin temelini oluşturduğu varsayılan süreçler hakkında bilgi vermektedir.

Öğrenciler üzerinde kazanç ile kayıp konularına dair deney yapan Kahneman ve Tversky (1979), katılımcılara alternatifler sunarak mevcut durumlardaki tutumlarını ölçmeyi amaçlamıştır. Bu sorular ise şöyledir:

- Öğrencilerin kazanç konusundaki tutumlarını ölçmek için iki alternatif sunulmuştur. İlk alternatif %80 olasılıkla 4000 dolar kazanabilecekleri ve %20 olasılıkla ise hiçbir şey kazanamayacaklarını, ikinci alternatif seçenekte ise kesin olarak 3000\$ kazanacakları şeklinde sunulmuştur. Bu deney sonucunda deneklerin %80'i ikinci alternatifte sunulanı seçerek verdikleri kararlarda riskten kaçınma eğiliminde oldukları görülmüştür.
- Kayıp konusunda ise; ilk alternatif %80 olasılıkla 4000 dolar kaybedecekleri ve %20 olasılıkla ise hiçbir şey kaybetmeyecekleri, kendilerine sunulan ikinci alternatifte ise; kesin olarak 3000 dolar kaybedecekleri şeklindedir. Deneklerin verdikleri cevaplar ise bu kez %92 gibi büyük bir oranla ilk alternatifi seçmişlerdir. Bu sonuçlardan hareketle bireylerin kayıp konusunda riskten çekinmedikleri ortaya çıkmıştır.

Anolam, Okoroafor ve Ajaero (2015) çalışmalarında, Owerri metropolünde seçilen kurumsal varlıkları kullanarak zihinsel muhasebenin kurumsal organizasyonların performansı üzerindeki etkisine odaklanmaktadır. Çalışmanın temel amacı, zihinsel muhasebenin bileşenlerinin kurumsal kuruluşların karlılığını ne ölçüde etkilediğini ortaya koymaktır. Çalışmada kullanılmak üzere üst düzey pazarlama yöneticileri ve muhasebe personellerinden anket

yoluyla veri toplanmıştır. Yapılan varyans analizi (ANOVA) testi, zihinsel muhasebenin bileşenleri ile kurumsal karlılık arasında anlamlı bir ilişki olduğunu doğrulamıştır.

Loureiro ve Haws (2015) araştırmalarında pozitif ruh halinin zihinsel muhasebe ve temeldeki mekanizmalar üzerindeki etkisi incelenmiştir. Araştırma sonucuna göre pozitif ruh haline sahip bireylerin, kaynak işlemede bir limitleme söz konusu olmadığı sürece belirsizlikten faydalanarak harcama eğiliminde bulunma olasılığı daha düşükken, buna karşılık olarak kaynak işlemede limitleme söz konusu olduğunda pozitif ruh haline sahip olanların harcama olasılığı daha yüksektir.

Sinha ve Smith (2000), yaptıkları bir çalışmada, bireylere 3 farklı indirim seçeneği sunmuşlardır ve bir tanesini seçmelerini istemişlerdir. Bu seçenekler, iki ürün alana %50 indirim, bir alana bir bedava ve %50 indirim biçimindedir. Bakıldığında tüm seçeneklerde “eş marjinal fayda” vardır. Ancak denekler son iki seçeneği ağırlıklı olarak seçmiştir. Bu seçimi yaparlarken mental muhasebe kullanarak seçim yapmışlardır.

Atik, Yılmaz ve Köse (2018) yaptıkları çalışmada, zihinsel muhasebenin bireylerin finansal kararlarındaki etkisini araştırmışlardır. Çalışmalarında bireylerin finansal kararlar alırken yaşadıkları mental ön yargıları açıklamak ve mental yanlışların karar verme sürecine etki edip etmediğini amaçlamışlardır. Çalışmada zihinsel muhasebeyle ilgili kararları ölçmek adına 18 soruluk senaryolar oluşturulmuş ve bu senaryolar 55 kişiye yöneltilmiştir. Zihinsel muhasebeden bahsederken zaman zaman mental muhasebe olarak da söylemde bulunan araştırmacılar, çeşitli durumlarda insan davranışlarını ve tutumlarını değerlendirmişlerdir. İnsanların yatırım kararlarında önyargılar sonucu yanlış karar aldıklarına değinmişler ve zihinsel muhasebenin anlaşılmasının bu yanlış kararları düzeltme konusunda önemli bir yeri olduğu kanısına varmışlardır. Çeşitli örneklerle insanların nasıl yanlış olan bir kararı doğru zannedip aldandığını açıklayarak yer vermiş ve bu bağlamda bireylerin finansal işlemlerini anlamasının ne denli önemli olduğunun bir kez daha altını çizmişlerdir. Çalışma sonucunda kişilerin finans konularını değerlendirmelerinde senaryoların neticesine göre değerlendirmeyerek iki ana zihinsel hesaplama kararı verdikleri görülmüştür. Yatırımcıların kazanç durumunda riskten kaçan, kayıp durumunda ise riski seven bir tutum içinde oldukları tespit edilmiştir.

Ulusan Polat ve Polat (2019), yaptıkları çalışmalarında Marmara Üniversitesi, İşletme Fakültesindeki akademisyenler üzerinde risk tabanlı bileşenler ve zihinsel muhasebe davranışlarını incelemişlerdir. Yapılan çalışma sonucunda zihinsel muhasebenin risk algıları üzerine etki ettiğini ifade etmişlerdir. Bu çalışmada, zihinsel muhasebe ve risk bazlı bileşenler kapsamında akademisyenlerin davranışları hedef alınmıştır. Çalışmanın örneklemini Marmara

Üniversitesi İşletme Fakültesi akademisyenleri oluşturmaktadır. Veri toplamada anket yöntemi uygulanmıştır. Çalışmanın bulguları, zihinsel muhasebenin risk algısı üzerinde etkisi olduğunu ortaya çıkartmıştır. Ayrıca, akademisyenlerin, finansal araçlar üzerindeki risk algılarının demografik değişkenler arasında farklılık gösterdiği de görülmüştür.

Akçi (2017)'ye göre alternatifler arasında karar vermek tüketicilerin sık karşılaştıkları bir durumdur. Karar verme sürecinde tüketiciler alternatifleri değerlendirerek kendisi için en mantıklı gelen seçeneği tercih etmeye çalışırlar. Yaptığı bu çalışmada, tüketici kararında fiyat etkisi, indirim etkisi ve kayıp etkisinin olup olmadığı ve zihinsel muhasebeden yararlanıp yararlanmadıklarını belirlemek amacıyla bir anket yapmıştır. Betimsel tarama modeli kullanılan bu çalışmada, tüketicilerin kararlarında kaybın etkisi, indirimin etkisi ve referans fiyat etkisinin olup olmadığı, zihinsel muhasebe yapıp yapmadıklarının belirlenmesi üzerine odaklanılmıştır. Araştırmada “betimsel tarama modeli” kullanmıştır. Ankette, tüketicilere mental muhasebe yapıp yapmadıklarını anlamak amacıyla senaryolar kurulmuştur. Anketler tüm Türkiye’yi kapsayan, çevrimiçi ve yüz yüze olacak şekilde hazırlanmıştır. Araştırma sonucunda 1012 tane anket geçerli olmuştur. Anketler incelendiğinde tüketiciler kararlarını alırken mental muhasebeden yararlandıklarını ve karar verme süreçlerini zihinsel muhasebeyle biçimlendirdikleri sonucuna ulaşmıştır. Bununla birlikte katılımcıların zihinsel muhasebeleri ve demografik özellikleri arasındaki farkların anlamlı olduğunu ortaya koymuştur. Bulgularına göre tüketiciler kararlarında zihinsel muhasebeden faydalanmakta ve kararları bu çerçevede şekillenmektedir. Ek olarak katılımcıların demografik verileri ile zihinsel muhasebe ile aldıkları kararları arasında anlamlı farklılıklar olduğu sonucuna varmışlardır.

Duman Kurt ve Tanyeri (2013), çalışmalarında batık maliyet ve zihinsel muhasebeyi de kapsayan bir takım davranışsal iktisat yaklaşımlarının incelemesini yapmışlardır. Çalışma sonucunda tüketiciler arasında anlamlı farklılıklar olduğunu ifade etmişlerdir.

Sefil ve Çilingiroğlu (2011) aykırılık şeklinde ifade edilen hallerde alınan iktisat kararlarında mental muhasebe kullanıldığını ortaya koymuşlardır.

Dalğar, Alparslan ve Binici (2012) çalışmalarında kullanılan kredilerde gelecekteki ve anlık sonuçlarının önemsenmesinin incelenmesiyle, bireylerin mental muhasebe yaparak karar verildiği görülmektedir.

Özkan & Özkan (2019) çalışmalarında, zihinsel muhasebenin mali vergi boyutu, kişi ve kurumların yatırımcı, şirket sahibi veya ortak, borç veren veya ana vergi mükellefi ve en önemlisi de girişimci olarak değerlendirilerek ele alınmıştır.

SONUÇ

İnsan kararlarının rasyonelliğine odaklanan geleneksel finans teorileri davranışsal finans teorisinin ortaya atılmasıyla daha farklı bir evreye taşınmış ve bu teorinin içinde barındırdığı etmenler de araştırma konusu haline gelmiştir. Bu konular anomaliler, bilişsel önyargılar gibi tamamen insanların sergiledikleri tutumlara dayanan birey kararlarını kapsamaktadır. Söz konusu bilişsel önyargıların başında bu zihinsel muhasebe gelmektedir.

İnsanlığın tarihsel süreci içerisinde geleneksel finans bakış açıları çok ön planda olmuştur. Son dönemlerde ise bireyin davranışları üzerine yoğunlaşılmasının önemi anlaşılacak bu faktöre yönelik çalışmalar yapılmaya başlamış ve önemli bulgulara ulaşılmıştır. Davranışsal finans kapsamında çok önemli bir rolü olan zihinsel muhasebe de çalışmalarda kendine yer bulmaktadır. Davranışsal finans kapsamında zihinsel muhasebe, bireylerin karar verme aşamasında gösterdikleri rasyonel davranışların dışında kalan bilişsel, duygusal, sosyolojik, psikolojik vb. davranışların nedenlerini detaylı ve bilimsel olarak açıklamaya odaklanmaktadır. Zihinsel muhasebeyi konu edinen çalışmaların sayısı günden güne artmaktadır. Hali hazırda zihinsel muhasebenin anlaşılması ve üzerine yeterli çalışmanın olup olmamasıyla birlikte hangi açılardan ele alındığının incelenmesi faydalı olacaktır. Bu çalışmada zihinsel muhasebe öncelikle kavramsal olarak ele alınmış ve önemi irdelenmiştir. Daha sonra ise literatür taraması ile zihinsel muhasebe üzerine yapılan çalışmalar araştırılarak incelenmiş ve yorumlanmıştır. Zihinsel muhasebenin literatürde farklı gruplar üzerine ve farklı açılardan çalışmalar bulunduğu anlaşılabilir. Uluslararası literatürde konu üzerine çok çeşitli çalışmalar olduğu göze çarpmaktadır. Zihinsel muhasebe davranışsal finans kapsamında üzerinde durulması gereken önemli konulardan biri olmasına rağmen Türkçe literatürde bu konuyla ilgili akademik çalışmaların sınırlı sayıda olduğu görülmüştür.

KAYNAKÇA

- Akçi, Y. (2017), Fiyat Algısında Zihinsel Muhasebe Ve Tüketici Tercihi, *International Journal of Academic Value Studies*, 3(9), 285-297.
- Anolam, M. O., Okoroafor, N. S., & Ajaero, O. O. (2015). Effect of Mental Accounting on Corporate Profitability. *West African Journal of Industrial and Academic Research*, 101-114.
- Atık, M., Yılmaz, B., & Köse, Y. (2018). Bireysel Finansal Kararlarda Zihinsel Ön Yargıların Etkisi: Mental Muhasebe. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 17. ÜİK Özel Sayısı, 718-730.
- Grinblatt, M. , & Han, B. (2005). Prospect theory, mental accounting, and momentum. *Journal of Financial Economics*, 78(2), 311–339.

- Benartzi, S., & Thaler, R. H. (1993). Myopic loss aversion and the equity premium puzzle (No. w4369). National Bureau of Economic Research.
- Dağlar, H., Alparslan, A. M., ve Binici, Ö. (2012). Gelecekteki/Anlık Sonuçları Önemseme, Kişilik Özelliğinin Kredi Kullanma Tercihleri İle İlişisine Yönelik Bir Araştırma. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 7(13), 315-325.
- Duman Kurt, S. ve Tanyeri, M. (2013). Davranışsal Ekonomi Yaklaşımlarının Ürün İlgilenim Seviyesine Göre İncelenmesi, *Pazarlama ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, 12, Temmuz 2013, 21-46.
- Eric, D. H., Edward, J. J., & Schaedewald, S. M. (1994). Mental Accounting And Outcome Contiguity In Consumer-Borrowing Decisions. *Journal Of Science Direct*, 136-152.
- Heath, C., Soll, J. (1996). Mental Budgeting and Consumer Decisions, *Journal of Consumer Research*, 23, 40-52.
- Henderson, W. P., & Peterson, A. R. (1992). Mental accounting and categorization. *Journal Of Science Direct*, 92-117.
- <https://www.finansprogram.com/davranissal-finans/zihinsel-muhasebe-nedir.html>
- Kahneman, D. , & Tversky, A. (1979). On the interpretation of intuitive probability: A reply to Jonathan Cohen. *Cognition*, 7(4), 409-411.
- Kahneman, D. ve Tversky, A. (1979). Prospect Theory: An Analysis of Decision Under Risk. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 47, 263-291.
- Loureiro, Y. K., & Haws, K. L. (2015). Positive Affect and Malleable Mental Accounting: An Investigation of the Role of Positive Affect in Flexible Expense Categorization and Spending. *Psychology & Marketing*, 670-677.
- Müjdet, E. (2007). Davranışsal Finans ve Bireysel yatırımcı Davranışları Üzeine Ampirik Bir Uygulama. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Nofsinger, J. R. (2010). *The Psychology of Investing*, 4.bs., Prentice-Hall, 2010.
- Özkan, M., & Özkan, Ö. (2019). Financial Evaluation of Mental Accounting. *Journal of Accounting, Finance and Auditing Studies*, 86-118.
- Polat, M. U., & Polat, L. (2019). Journal of Research in Business. Mental Accounting and Risk Perception in the Context of Behavioral Finance: An Empirical Study in Marmara University, 18-34.
- Pompian, M. M. (2006). *Behavioral Finance and Wealth Management: How to Build Optimal Portfolios That Account for Investor Biases*, John Wiley & Sons, New Jersey.
- Prelec, D., Loewenstein, G. (1998). The Red And The Black: Mental Accounting of Savings and Debt, *Marketing Science*, 17, 4-27.

- Sefil, S., Çilingiroğlu, H. K. (2011). Davranışsal Finansın Temelleri: Karar Vermenin Bilişsel Ve Duygusal Eğilimleri, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(19), Bahar, 247- 268.
- Sinha, I., Smith, M. F. (2000). Consumers' perceptions of promotional framing of price. *Psychology & Marketing*, 17(3), 257-275.
- Tekin, B. (2016). Beklenen Fayda ve Beklenti Teorileri Bağlamında Geleneksel Finans Davranışsal Finans Ayrımı, *Journal of Accounting, Finance and Auditing Studies*, 2(4), 75-107.
- Thaler, R. (1985). Mental Accounting and Consumer Choice. *Marketing Science*, 4(3), 199–214.
- Thaler, R. H. (1980). Toward a Positive Theory of Consumer Choice. *Journal of Economic Behavior and Organization*, 1980, 1(1), 39-60.
- Thaler, R. H. (1999). Mental Accounting Matters. *Journal of Behavioral Decision Making*, 12(3), 183-206.
- Tversky, A., Kahneman, D. (1992). Advances in prospect theory: Cumulative representation of uncertainty. *Journal of Risk and uncertainty*, 5(4), 297-323.
- Uluslan Polat, M., Polat, L. (2019). Mental Accounting And Risk Perception In The Context Of Behavioral Finance: An Empirical Study In Marmara University, Turkey. *Journal of Research in Business*. 4 (1), 18-34.
- Vedantam, S. (2007). "Mental Accounting", *Washington Post*, <https://www.washingtonpost.com/wpdyn/content/article/2007/05/19/AR2007051900316.html>